

ХVIII—ХІХ АСРЛАРДА ҚЎҚОН ХОНЛИГИНИНГ МАДАНИЙ ВА СИЁСИЙ МАРКАЗ СИФАТИДА ЮКСАЛИШИ

Олимов Жаҳонгир Бўрибоевич

Қўқон Университети ўқитувчиси, т.ф.ф.д. (PhD)

olimovjahongir1982@gmail.com

Аннотация. Ушбу мақолада Шарқнинг асосий маданий ва сиёсий марказларидан бири сифатида Қўқоннинг тарихий аҳамияти ёритилган. Унда Қўқоннинг географик жойлашуви, унинг минтақанинг иқтисодий, савдо ва маданий ривожланишидаги ўрни, шунингдек, Марказий Осиёдаги сиёсий динамикага таъсири таҳлил қилинади. Асрлар давомида ривожланиб келган этник ва маданий хилма-хилликка, Қўқоннинг минтақавий тарихий воқеалар контекстидаги аҳамиятига алоҳида эътибор қаратилган. Мақола Қўқоннинг Шарқ тарихидаги ўрни ва унинг замонавий маданий меросга таъсирини чуқурроқ тушунишга қаратилган.

Калит сўзлар: Маданият, тарих, шаҳар, географик, топонимик, Қўқон

Аннотация: В данной статье рассматривается историческое значение города Коканд как одного из важнейших культурных и политических центров Востока. Анализируются географическое положение Коканда, его роль в развитии экономики, торговли и культуры региона, а также влияние на политические процессы в Средней Азии. Особое внимание уделяется этническому и культурному многообразию, которое формировалось на протяжении веков, а также значению Коканда в контексте региональных исторических событий. Статья способствует глубокому пониманию места Коканда в истории Востока и его влияния на современное культурное наследие.

Ключевые слова: Культура, история, город, географический, топонимический, Коканд.

Abstract. This article explores the historical significance of Kokand as one of the key cultural and political centers of the East. It analyzes Kokand's geographical location, its role in the economic, trade, and cultural development of the region, as well as its influence on political dynamics in Central Asia. Special emphasis is placed on the ethnic and cultural diversity that has evolved over centuries, and on Kokand's importance within the context of regional historical events. The article aims to provide a deeper understanding of Kokand's place in Eastern history and its impact on the contemporary cultural heritage.

Key words: Culture, history, city, geographical, toponymic, Kokand.

Қўқон шаҳри ва унинг атрофи ўтмишда Марказий Осиёнинг муҳим маданий, иқтисодий ва сиёсий марказларидан бири бўлиб келган. Қўқон тарихини ўрганиш Марказий Осиё тарихини чуқурроқ тушунишда муҳим аҳамиятга эга. Буни бир нечта асосий сабаблари бор:

1. Марказий Осиёнинг стратегик жойлашуви -Қўқон худуди Марказий Осиёнинг Фарғона водийсида жойлашган бўлиб, у минг йиллар давомида аҳамиятли савдо йўллари, жумладан Ипак йўлининг бир қисми сифатида муҳим иқтисодий ва маданий алоқаларни таъминлаб келган. Шу боис Қўқон тарихи бутун минтақанинг савдо ва маданияти ривожини ўрганиш учун муҳим манба ҳисобланади.
2. Сиёсий марказ сифатидаги роли -XVIII—XIX асрларда Қўқон хонияти Марказий Осиёда мустақил ва кучли сиёсий тузум сифатида шаклланган. Унинг таъсири минтақанинг бошқа давлатлари ва халқлари тарихи билан чамбарчас боғлиқ бўлиб, Қўқон ҳокимияти ва сиёсий жараёнлари Марказий Осиё сиёсий тарихи контекстини аниқлашда муҳимдир.

3. Маданий ва этник хилма-хиллик - Қўқон худуди турли халқлар ва маданиятларнинг кесишган жойи бўлган. Ўзбек, қозоқ, қирғиз, тожик каби халқларнинг маданий, тил ва ижтимоий жиҳатлари Қўқон тарихида ўз аксини топган. Бу хилма-хиллик Марказий Осиё минтақасининг умумий этник ва маданий манзарасини яхшироқ тушунишга ёрдам беради.
4. Манбашунослик ва қўлёзмалар -Қўқоннинг бой қўлёзма ва архивий мероси мавжуд бўлиб, у тарихий тадқиқотларда муҳим манба саналади. Бу манбалар орқали минтақадаги сиёсий, иқтисодий ва ижтимоий жараёнлар ҳақида батафсил маълумот олиш мумкин.
5. Топонимлар ва географик ўрганишлар Қўқон ва атроф ҳудудларнинг топонимлари, яъни жой номлари тарихни ўрганишда муҳим роль ўйнайди. Улар географик, маданий ва тарихий алоқаларни аниқлашда ёрдам беради.

Шу билан бирга, Қўқон тарихи Марказий Осиё минтақасининг умумий тарихи, маданияти ва ижтимоий таркибини тушунишда калит аҳамиятга эга бўлиб, бу ўрганишлар бутун минтақа тарихини чуқур ва тўлиқ таҳлил қилиш имконини яратади.

Қўқон шаҳри ҳозирги Ўзбекистоннинг Фарғона водийсида жойлашган бўлиб, қадимдан муҳим савдо йўллари — Ипак йўлининг бир қисми сифатида фаолият кўрсатган. Бу географик жойлашув Қўқонни маданий ва иқтисодий нуқтаи назардан стратегик аҳамиятга эга қилган. Қўқоннинг географик жойлашуви уни нафақат Марказий Осиёнинг муҳим шаҳри, балки бутун минтақадаги маданий ва иқтисодий ҳаётнинг марказига айлантирган. Фарғона водийсининг юксак қишлоқ хўжалиги учун қулайлиги ва ўзига хос иқлими Қўқонни қишлоқ хўжалиги ва савдо учун жуда муносиб ҳудудга айлантирган. Шу боис, Қўқон аҳолиси қадимдан деҳқончилик, боғдорчилик ва чармчилик каби соҳаларда ривожланган, бу эса иқтисодий барқарорликни таъминлаган.

Иккинчи томондан, Қўқоннинг жойлашуви қадимий савдо йўллари — жумладан, Ипак йўлининг муҳим қисми сифатида хизмат қилган. Ушбу йўл Марказий Осиёни Хитой, Эрон, Россия ва Европа мамлакатлари билан боғлаб, Қўқонни халқаро савдо ва маданият алмашинувининг гуллаб-яшнаган нуқтасига айлантирган. Бу савдо йўллари орқали нафақат товарлар, балки ғоялар, диний ва маданий мафкуралар ҳам тарқалган. Натижада, Қўқон турли миллат ва динга мансуб одамларнинг ўзаро муносабатлари, маданий бойлик ва ижодий жараёнларининг марказига айланган.

Шунингдек, Қўқоннинг географик жойлашуви уни ҳарбий ва сиёсий жиҳатдан ҳам стратегик нуқтага айлантирган. Ушбу ҳудуд Марказий Осиёда ҳокимият учун курашлар даврида муҳим роль ўйнаган ва турли давлатлар учун геосиёсий манфаатлар маркази бўлиб хизмат қилган. Қўқон хониятининг барқарорлиги ва кучли сиёсий тузуми маҳз унинг шундай афзал географик жойлашуви билан боғлиқ бўлган.

Шу тариқа, Қўқоннинг географик ўрни нафақат иқтисодий ва маданий, балки сиёсий ва ҳарбий нуқтаи назардан ҳам минтақадаги ўрнини белгилаб берган. Бу омиллар Қўқоннинг Марказий Осиё тарихидаги муҳим родини чуқур тушуниш учун асос бўлиб хизмат қилади.

Қўқоннинг топонимик хусусиятлари - Қўқон номининг ўзининг топонимик мантиғи бор. Бу ном маҳаллий географик ва этник-тарихий шароитлар билан боғлиқ бўлиб, унинг таърифи ва пайдо бўлиши ҳақидаги тадқиқотлар Қўқоннинг маданий меросини бойитишга ёрдам беради. Масалан, Қўқон номи айрим тадқиқотчилар томонидан маҳаллий топонимик хусусиятларга асосланган ҳолда шарҳланади — у ҳудуднинг табиий шароитлари, географик объектлари ёки этник гуруҳлар билан боғланган бўлиши мумкин. Шунингдек, Қўқон номининг пайдо бўлиши ва унинг лексик маъноси, айниқса, минтақадаги турли халқлар — ўзбеклар, қирғизлар, қozoқлар ва бошқаларнинг тил ва маданияти нуқтаи назаридан ўрганилиши

муҳимдир. Бу тадқиқотлар Қўқоннинг тарихи ва маданиятидаги мураккаб алоқаларни очиб беради.

Шу билан бирга, Қўқон номи билан боғлиқ топоним тадқиқотлари маҳаллий аҳолининг ўз ҳудудига бўлган муносабатини, уларнинг маданий ва тарихий ўтмишга бўлган ҳурматини акс эттиради. Бу жараён орқали ҳудуднинг қадимий маданий мероси — халқ оғзаки ва ёзма анъаналари, адабиёт ва тарихий ҳужжатлар тадқиқ этилади ва ўрганилади.

Натижада, Қўқон номининг тадқиқ этилиши нафақат лингвистик ва топонимик жиҳатдан, балки кенг маънода, Қўқоннинг бой маданий ва тарихий меросини чуқурроқ англашга ёрдам беради. Бу эса ҳудуд тарихини ўрганишда янги қарашлар ва илмий ёндашувларни шакллантиришга имкон беради. Х.Бобобековнинг «Қўқон тарихи» номли китобида Қўқон сўзининг маъноси батафсил ёритилган. Ушбу асарда муаллиф Қўқон номининг пайдо бўлиши ва лингвистик таърифи ҳақидаги турли назариялар ва тадқиқотларни таҳлил қилган.

Хусусан, Х.Бобобеков Қўқон сўзининг этник ва географик жиҳатлар билан чамбарчас боғлиқ эканлигини таъкидлайди. Унинг фикрича, "Қўқон" сўзи маҳаллий тиллардаги баъзи лексик элементлардан келиб чиққан бўлиб, у ҳудуднинг табиий муҳити ва аҳолининг турмуш тарзига яқин боғланишга эга.

Шунингдек, муаллиф Қўқон номининг пайдо бўлишига оид манбашунослик ва топонимик тадқиқотларнинг аҳамиятини алоҳида қайд этади ва бу маълумотларни Қўқоннинг кенгроқ маданий ва тарихий контекстига жорий этади.

Хулоса сифатида шуни айтиш мумкинки, Қўқон тарихини ўрганиш Марказий Осиёнинг маданий ва сиёсий тарихи, ҳамда географияси ҳақида кенг ва чуқур тушунча беради. Қўқоннинг бой манбашунослик мероси, қўлёзмалар ва ҳужжатлари бу минтақадаги тарихий жараёнларни яхшироқ англашга ёрдам беради. Шунингдек, Қўқоннинг географик ўрни ва топонимлари унинг аҳамиятини янада оширади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Бобобеков Х. «Қўқон тарихи». Тошкент: Ўзбекистон Миллий нашриёти, 2010.
2. Мирзоев Ж. «Марказий Осиё тарихи ва маданияти». Самарқанд: Самарқанд давлат университети нашриёти, 2015.
3. Абдурахмонов А. «Ипак йўли ва Қўқон». Тошкент: Ўзбекистон тарих фанлари академияси, 2012.
4. Салихов Ф. «Қўқон хонияти: сиёсий ва иқтисодий таҳлил». Фарғона: Фарғона давлат университети, 2018.
5. Рахмонов Н. «Топонимия ва манбашунослик». Тошкент: Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети, 2016.
6. Олимов, Жаҳонгир Бурибоевич. "ИСТОРИЯ РАЗВИТИЯ ЛЕСНЫХ РЕСУРСОВ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН." Научное обозрение: теория и практика 1 (2013): 11-13.
7. Bo'riboyevich, Olimov Jahongir. "IKKINCHI DUNYO URUSHDAN KEYINGI DAVRIDA O'ZBEKISTON XALQ IQTISODIYOTINI TIKLASHDA O'rmon xo'jaligining o'rni". XALQARO JURNALI IJTIMOIIY FAN VA fanlararo tadqiqot ISSN: 2277-3630 Ta'sir omili: 8.036 11.10 (2022): 327-330.
8. Musaev, Odil, et al. "Socio-philosophical interpretations of such concepts as" ethnos" and" nation" as social unit."." International Journal of Advanced Science and Technology 29.5 (2020): 1936-1944.
9. Юсупов, Ахрор. "СУЩНОСТЬ КОНЦЕПЦИИ ПОЛИТИЧЕСКОЙ АКТИВНОСТИ ГРАЖДАН." Общественные науки в современном мире: политология, социология, философия, история. 2020.
10. Юсупов, А. К. "Роль гражданской активности в демократизации общества." Вопросы политологии 10.9 (2020): 2709-2716.

11. Qurbonovich, Yusupov Axrorjon. "Fuqarolarning siyosiy madaniyatini oshirishning nazariy va uslubiy yondashuvlari". Ilg'or zoologiya jurnali 44 (2023): S2.
12. Yusupov, Axrorjon. "O'ZBEKISTONDA YOSHLAR IJTIMOY-SIYOSIY FAOLLIGINI OSHIRISHDA MADANIY VA MAFKURAVIY OMILLARNI O'RGANISHNING NAZARIY ASOSLARI." QO'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI 11 (2024): 81-83.
13. ЮА Курбанович - Теоретико-методологические подходы к повышению политической культуры граждан. Журнал перспективной зоологии, 2023
14. Юсупов, Ахрор Курбанович. "РОЛЬ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ В ПОВЫШЕНИИ ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКОЙ АКТИВНОСТИ МОЛОДЕЖИ УЗБЕКИСТАНА." Электронная конференция «Глобус. Vol. 38. 2021.
15. Qurbonovich, Yusupov Axrorjon va Hasanov Muxtorjon Qaxaramonjon o'g'li. "QO'QON XONI VA ROSSIYA O'RTASIDAGI DIPLOMATIK VA SAVDO-IQTISODIY ALOQALAR". Fan va texnologiyaning ko'p tarmoqli jurnali 3.5 (2023): 183-187.
16. Qurbonovich, Yusupov Axrorjon. "Teoretiko-metodologicheskie podkhody k povysheniyu politicheskoy kultury grajdan". Perspektiv zoologiya jurnali 44 (2023): S2.
17. Qurbonovich, Yusupov Axrorjon. "O'zbekiston yoshlarining ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirishda milliy o'zlikni anglashning o'rni". JournalNX : 177-179.
18. Yusupov, Axrorjon. "Fuqarolarning jamiyatdagi ijtimoiy faolligini oshirishning madaniy-ma'naviy-mafkuraviy omillari". O'zbekiston Milliy universiteti yangiliklari 1 (2022).
19. Юсупов, Ахроржон, and Муродхон Латифходжаев. "O'ZBEKISTONNING GERMANIYA DAVLATI BILAN HAMKORLIK ALOQALARI 2017-2024-YILLAR." Interpretation and researches 7 (53) (2025).

20. Yusupov, Axrorjon. "O'ZBEKISTONDA YOSHLAR IJTIMOIYLASHUVIDA MILLIY-SIYOSIY MENTALITETNING O'RNINI." QO'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI 13 (2024): 223-224.
21. Yusupov, Axrorjon. "O'ZBEKISTONDA YOSHLAR IJTIMOIY-SIYOSIY FAOLLIGINI OSHIRISHDA MADANIY VA MAFKURAVIY OMILLARNI O'RGANISHNING NAZARIY ASOSLARI." QO'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI 11 (2024): 81-83.
22. Yusupov, Axrorjon. "RIVOJLANGAN XORIJIY DAVLATLAR VA MUSTAQIL O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI TA'LIM TIZIMIDAGI O'ZARO UYG'UNLIK NIMALARDA AKS ETADI." University Research Base (2024): 728-732.
23. Qurbonovich, Yusupov Axrorjon. "YANGI O'ZBEKISTONDA JAMIYATNI DEMOKRATLASHTIRISH VA YOSHLARNING IJTIMOIY FAOLLIGINI OSHIRISH MUAMMO VA YECHIMLARI." Философия и право 25.2 (2023): 98-101.
24. Yusupov, Axrorjon Qurbonovich, and Barhayotjon Sobirjanovich Kodirov. "YANGI O'ZBEKISTONDA JAMIYATNI DEMOKRATLASHTIRISH VA FUQAROLARNING IJTIMOIY FAOLLIGINI OSHIRISH MUAMMO VA YECHIMLARI." Oriental Art and Culture 4.5 (2023): 33-36.
25. Kodirov, Barhayotjon Sobirjanovich, and Axrorjon Qurbonovich Yusupov. "O'ZBEKISTONNI RIVOJLANISHIDA RAQAMLI IQTISODIYOTNING IMKONIYATLARI." Oriental Art and Culture 4.5 (2023): 340-344.
26. Musaev, Odil, et al. "Socio-philosophical interpretations of such concepts as" ethnos" and" nation" as social unit." International Journal of Advanced Science and Technology 29.5 (2020): 1936-1944.
27. Юсупов, Ахроржон. "Cultural, spiritual and ideological factors in increasing the social activity of citizens in society." O'zbekiston milliy universiteti xabarлари 1.5 (2022).

28. Юсупов, Ахрор. "Сущность концепции политической активности граждан." *Общественные науки в современном мире: политология, социология, философия, история*. 2020.
29. Юсупов, А. К. "Роль гражданской активности в демократизации общества." *Вопросы политологии* 10.9 (2020): 2709-2716.
30. Yusupov, Ahror Kurbanovich. "The role of national identity in increasing the socio-political activity of the youth of Uzbekistan." *E-Conference Globe*. 2021.
31. Юсупов, Ахроржон, and Баходирхан Кодирхан угли Нуманов. "Кипчаки ферганской долины и их участие в этническом процесса." *Ученый XXI века* 6-2 (2016).
32. Kurbanovich, Yusupov Akhrorjon. "The Role of National Identity in Increasing the Socio-political Activity of the Youth of Uzbekistan." *JournalNX*: 177-179.